

Γνώθι σεαυτόν – Ismerd meg önmagad!

Fokasz Nikosz (szerk.) (2013): *Identitások határán. Közösségi élet és beilleszkedési stratégiák a magyarországi görögök körében, 1949–2012.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Bodor Péter

peter.bodor@gmail.com

Beérkezés: 2013. 11. 28.

Elfogadás: 2013. 12. 03.

Mit jelent görögnek lenni? Mit jelent magyarnak lenni? Mit jelent egyszerre mindkettőnek lenni? A „kollektív identitás” különböző fajtáinak, illetve összetevőinek elemzése – amilyen például az etnikai, nemzeti, európai vagy esetleg valamiféle világpolgári identitás – aligha végezhető el, ha figyelmen kívül hagyjuk az emberek mindennapi gondjait és tevés-vevését. Ha nem vesszük tekintetbe azt, amit a szociológusok olykor a mindennapi ember „életvilágának” neveznek. S az ilyesféle vállalkozás hiányos marad akkor is, ha nem veszi figyelembe, hogy az említett identitáskomponensek milyen szerepet töltenek be az emberek által megélt és létrehívott személyes identitás keretei közt (Barrett 2010). A kollektív, illetve társas identitás kutatásában mind az anyaggyűjtés, mind az elemzés előfeltételezi, hogy az emberek nemzeti, etnikai stb. identitását az érintett személyek kommunikációs gyakorlatai révén közelíthetjük meg, s a vizsgálat fókuszába kerülő identitáselemek a személyek általában vett identitásának egy-egy sajátos aspektusát jelentik. Az így elgondolt identitás összetevőinek szociálpszichológiai és szociológiai vizsgálata elsődlegesen a beszélgetésekre, a diszkurzusra alapozódhat. S a társadalomtudományi kutatás céljából készült interjúk épp ilyesféle beszélgetések, diszkurzusok.

Sokféle interjú van persze, melyek közül csak egy az úgynevezett kutatási interjú. Van például a felvételi interjú, az állásinterjú, a gyámhivatali interjú, a menekültügyi hivatal interjúja, a különféle közszereplők mediatisált interjúi. A sokféle interjúbeszélgetés közt csupán egy a társadalomtudományi megismerést célzó interjú. A szociológus David Silverman (2011) egyenesen „interjútársadalom”-ról beszél, ami alatt azt érti, hogy az interjúk központi szerepet játszanak abban, miként alkotják értelmessé az emberek életüket mások számára. Az „interjútársadalom” tézise röviden annyit állít, hogy napjaink társadalmában az interjú a társadalmi információk generálásának és cirkulálásának alapvető módja. Az interjútársadalomban az én, az identitás interjúk révén kerül megalkotásra. Az itt bemutatott kötet ilyen interjúk felvételén alapul: a Magyarországon élő görögök tapasztalatait közvetíti, elsősorban

azon 6–9 ezer ember és leszármazottai életével foglalkozik, akik az 1949-ben véget ért görög polgárháborút követően Magyarországra kerültek.

Az *Identitások határán...* című kötetet minden bizonnyal a szociológus Fokasz Nikosz álmodta meg, a könyv szerkesztője. Egy görög, aki magyar. S a kötetben rendhagyó és helyénvaló módon magyarul és görögül egyaránt olvasható tanulmányok is épp ilyen emberekről szólnak: akik görögök és magyarok, illetve magyarok és görögök. A könyvben szereplő elemzések elkészítéséhez a szerkesztőnek sikerült szorgalmas és rátermett munkatársakat megnyernie: a szerkesztőn kívül Barna Ildikó, Füredi Júlia, Gregor Anikó, Koltai Júlia, Ligeti Anna Sára, Mikes Hanna és Szilágyi Sára írták a kötetben szereplő tanulmányokat. A munka keretét és feltételeit, miként azt a kolofon jelzi és a bevezetésből is megtudható, a Magyarországi Görögök Kutatóintézete teremtette meg.

A kötet egy rövid bevezetést és öt tanulmányt tartalmaz, és a görögök Magyarországra érkezésének első időszakából származó korabeli fényképek illusztrálják. A bevezető tanulmány, „A görög polgárháború és a polgárháborús menekültek a magyarországi társadalomtudományos kutatás tükrében”, melyet Fokasz Nikosz és Füredi Júlia írtak, a polgárháborút követően Magyarországra került görög származású menekültek sorsával foglalkozó történelmi, néprajzi, szociológiai tanulmányok takarékos áttekintését kínálja. A bevezetés ezt követően a kötetben helyet kapott tanulmányok megszületésének körülményeit mutatja be, s az írások rövid elővételezését is tartalmazza. A bevezető ugyancsak utal arra, hogy a kötetben közölt interjúk tanulmányok egy tervezett kérdőíves adatfelvétel támpontjaiként is szolgálhatnak.

A könyv gerincét alkotó öt tanulmány részben egy sor korábban elkészített, részben pedig a jelen kötet alapját képező kutatómunka során készített beszélgetések, interjúk elemzését végzi.

Gregor Anikó kötetben szereplő első tanulmánya, „A Magyarországon élő görög kisebbség emlékezete”, 43 korábban, az 1980-as, 90-es években felvett interjút tett elemzése tárgyává. Az elemzés az interjúkban azonosított tematikus elemek bemutatása. Ennek során a Magyarországra érkezés, a gyermekkor, az iskola, a pályaválasztás, majd a párválasztás témái alá sorolt interjúrészletek mutatják fel az ide került görög családok „másfeledik” (akik kisgyermekkorukban, úgyszólván öntudatra ébredésük előtt érkeztek) és „második” (akik már Magyarországon születtek) generációjának tapasztalatait. Ezek az elbeszélésrészletek tulajdonképpen a Magyarországra kerülés és az egyéni életpályák fontosabb állomásait tükrözik. Bár már ezekben az egyéni életpálya főbb állomásait megjelenítő interjúrészletekben is előkerülnek a görögség megélésének tapasztalatai, a nemzeti, etnikai identitás tartalmi különösen a közösségfenntartásra, így a gyermeknevelésre és az étkezési szokásokra vonatkozó beszélgetésrészletekben kerülnek előtérbe.

A kötetben szereplő harmadik írás, mely Ligeti Anna Sára, Mikes Hanna és Szilágyi Sára munkája, a „Közösségi élet és beilleszkedési stratégiák a magyarországi görögök második generációjának szemszögéből” címet viseli. A tanulmány szocio-

lógiai és szociálpszichológiai ihletésű asszimilációs és az akkulturációs modellek segítségével törekszik feltárni a görög családok már Magyarországon született, így „második” generációsnak tekintett gyermekeinek tapasztalatait 12 interjú elemzésével. A fejezetben elsőként a szülők görögországi életéről szóló beszámolóik tanulságai kerülnek bemutatásra. Ezt követően a magyarországi élet első időszakára jellemző, viszonylag zárt közösségekben való élet, elsősorban a mintegy 3000 főből álló, s egy korábban dohánygyárként működő épületegyüttesben helyet kapott menekültek csoportja, az ún. dohánygyári kolónia élethelyzete és mindennapjai elevenednek meg. Ezt az időszakot – az interjúk tanúsága szerint – az ideiglenesség érzete, a hazatérés gondolata, a viszonylag egységes ideológia s a szűkösség ellenére is alapvetően pozitív érzések jellemezték. Egyfajta „kis Görögország” organikus közösségi életét élték az itt lakók. Néhány év elteltével azután az itt élők fokozatosan kiköltöztek a dohánygyárból, és kisebb csoportokban éltek: jobb lakásokban, ugyanakkor tűnőfélben lévő közösségben. Az izolációt az integráció lépései váltották fel. A belátható időn belüli hazatérés reménye is egyre halványult. Ugyanakkor, miként azt az interjúk elemzői szépen demonstrálják, az élet távlatosabb dolgai tekintetében, mint az iskolaválasztás vagy a párválasztás, sokszor feszültségek keletkeztek a szülők és gyermekeik közt, az előbbieket „ideiglenes itt-tartózkodás”-ként jellemezhető, és gyermekeik „itt élünk”-ként összefoglalható helyzetmeghatározása közt.

„Én már nem görögül álmodom.» A magyarországi görögök második és harmadik generációjának identitása” címmel írt tanulmányt a kötetbe Barna Ildikó. A szerző értelmezési keretként a társas identitás s a többszörös identitás szociológiai és szociálpszichológiai jellemzését adja. Ezt követi a második és a „harmadik” generációs személyektől származó interjúk tartalmas bemutatása, majd összevetése. A harmadik generáció tagjai többségében már görög–magyar vegyes házasságból született személyek. Míg a második generációt – olvasatomban – az itt-ott ambivalenciával terhelt, ugyanakkor természetesként felfogott kettős etnikai identitás jellemzi, a harmadik generáció egyfajta hiányos kettős identitással jellemezhető. Az utóbbi csoport tagjainál a nyelv, a szokások és a görög kulturális és szokásbeli elemek uralásának hiánya – s emiatt egyfajta személyes szégyenérzet – is felbukkan olykor. Nagyon fontosak a tanulmány közpolitikai megfontolásokat sejtető záró gondolatok. Ezek, kicsit átfogalmazva, azt jelentenék: érdemes lenne olyasféle intézményes keretek megalkotására törekedni, melyeken belül a harmadik generációhoz tartozó, részben görög felmenőkkel rendelkező személyek aktív kapcsolatokat alakíthatnának ki egymással. Ez tehát valamiféle intézményesített találkozóhely lenne, ahol személyes kapcsolatba kerülhetnének egymással, s görögségüket pozitív formában is megtapasztalhatnák, hogy hiányos kettős identitásuk görög oldala természetesebbé, teljesebbé váljék.

Koltai Júlia a görögök és magyarok egymásra vonatkozó sztereotípiáinak elemzésére vállalkozott. „Görög–magyar görbe tükör” című tanulmányában előbb bemutatja a sztereotípia fogalmát, majd az interjúk releváns megfogalmazásaira építkez-

ve azt elemzi, hogy a magyarországi görögök miféle képet alkotnak a magyarokról, a magyarok miféle vélelmezett tulajdonságokkal ruházzák fel a görögöket, s miféleké a görögök autosztereotípiái. Ugyancsak kitér arra, hogy milyenek a görögök más magyarországi kisebbségekre vonatkozó elképzelései. Az interjúk szövegéből ilyesféle tulajdonságok kerülnek részletes dokumentálásra a tanulmányban: a magyarok „depressziósak”, „kirekesztő nacionalisták”, „problémamegoldók”, „precízek”, „kevéssé barátságosak”; ehhez képest a görögök „különlegeseek”, valamiként „déli hozzáállásúak”, „idegenek”, sajátos „görög temperamentumuk” és „pozitív világfelfogásuk” van, „családbarátok”, „közösségiek”, és „önmagukért kiállnak”. Az izgalmas leírás további részleteihez érdemes a könyvet lapozgatni.

Gregor Anikó kötetben olvasható második tanulmányában: »Amíg az embernek él az anyukája, addig mindig őrződnek a hagyományok.« A társadalmi nemek szerepe az identitás kialakulásában, megőrzésében és átadásában a Magyarországon élő görög származásúak körében” azt a nagyon érdekes kérdést próbálja meg bemutatni, hogy miféle nemi munkamegosztás jellemzi a nemzeti identitás ápolását, továbbadását. Az elemzés arra utal, hogy a nőkre igen jelentős terhek hárulnak e tekintetben. A nyelv és a szokások közvetítésében valójában ők viszik a terhek nagyobbik hányadát.

A kötetbe foglalt elemzések jobbára azt a logikát követik, hogy felvázolják a már meglévő szociológiai és szociálpszichológiai fogalmak egy releváns készletét – így például a sztereotípiák, az asszimiláció, az akkulturáció, a társadalmi nem fogalmát –, majd az interjúkat e fogalmak segítségével tekintik át, ily módon példákat hozva a bemutatott fogalmak többségére. E deduktív eljárás megszokott, és valóban sok információval is szolgál, ugyanakkor kevéssé képes túllépni az előzetesen meglévő fogalmak heurisztikus értékének alátámasztásán. Felvethető ugyanakkor, hogy egy alternatív, induktívabb megközelítésnek is létjogosultsága lenne az interjúk egy talán jövőbeli vizsgálata során. Ekkor már nem pusztán az előzetesen meglévő fogalmak illusztrációja történne, hanem az interjúk anyagában benne rejlő tartalmak kibontásának stratégiáját lehetne követni. Ennek egy alesete lehetne, ha az interjúk közül néhány hosszmetzeti vizsgálatára is sor kerülné. Az ilyen vizsgálódás persze meglehetősen munkaigényes, bármennyire is megkönnyítené valamiféle számítógépes kvalitatív kutatási eszköz bevetése.

A kanadai filozófus, Charles Taylor szerint az ember önértelmező állat (*self-interpreting animal*) (1985). S az identitás mindennapos megalkotása, miként társadalomtudományos reflexiója is, épp az ilyesféle önértelmezés egy-egy módozata. Ezt az identitás munkát reflektálják s valósítják meg e fontos kötet elemzései. Példátnak adnak arra, hogy miként működik az önértelmező állat.

Az „identitás”, mint szó, főnév, miként a „szeretet” vagy a „gyűlölet” is főnév. S a főnevek rendszeren készen kapott vagy befejezett entitásokra utalnak. De ez nem szabad, hogy megtévesszen, félrevezessen bennünket. Miként az érzelmek sem dolgok, s folyamatos társas munkálkodás eredményeként, társas konstrukcióként

állnak elő (Bodor 2004), hasonlóképpen az identitás sem olyasféle valami, amelyet egyszer megalkotnak, elkészült, így hátradőlhetünk. Miként például a szeretet folyamatos munkálkodással létrehozandó teljesítmény, úgy az identitás megalkotása is folyamatos munkálkodást igényel, közösségi és egyéni tevékenységet.

Az *Identitások határán...* című kötet elbeszélte tapasztalatok alapján próbálja meg rekonstruálni a Magyarországra szakadt görögök identitását. Létezik a társadalmi szerepek és az identitás vizsgálatában egy bevett különbségtevés, mely szerint bizonyos identitás-összetevők inkább elértek (*achived*), míg mások adottak (*ascribed*), s a nemzeti, etnikai identitást jobbra az utóbbi típusú identitáselemekhez szokás sorolni. Ugyanakkor az identitás e természetessége csak látszat. Kimondva-kimondatlanul az emberi identitás megalkotott, megkonstruált, megmunkált jellegről tanúskodnak a kötetben közreadott beszámolók. Ismerd meg önmagad – Γνώθι σεαυτόν! E nagy és nyitott vállalkozás sok-sok lépésből áll össze. Talán épp ez a kötet legfontosabb üzenete.

Irodalom

- Barrett, M. (2010): *National and Ethnic Identities and Differences Today: A Psychological Perspective-Summary*. Athens Dialogues. Identity and Difference. Period One. <http://athensdialogues.chs.harvard.edu/cgi-bin/WebObjects/athensdialogues.woa/wa/dist?dis=42>.
- Bodor, P. (2004): *On Emotions: A Developmental Social Constructionist Account*. Budapest: L'Harmattan.
- Silverman, D. (2011): *Interpreting Qualitative Data*. Thousand Oaks. CA: Sage.
- Taylor, C. (1985): *Philosophical Papers*. Vol. I, II. New York: Cambridge University Press.